

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ТА ШЛЯХІВ ЇХ ПОДОЛАННЯ

О. А. Іщенко

пошукач кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Стаття присвячена визначенню основних проблем функціонування інтернаціонального освітнього середовища, з якими стикаються вищі навчальні заклади, де навчаються іноземні студенти. В основу статті покладено результати авторського соціологічного дослідження, проведеного в Україні, Росії та Білорусі.

Ключові слова: інтернаціональне освітнє середовище, толерантність, спілкування.

Розвиток сучасних вищих навчальних закладів неможливий без розширення їх міжнародних зв'язків, обміну досвідом, без студентської та викладацької мобільності. Провідні вищі країни, що ведуть навчання іноземних студентів, повинні особливо дбати не тільки про якість освіти, а й про створення відповідних умов для навчання та проживання цієї категорії студентів. З іншого боку, спільне проживання та навчання іноземних та вітчизняних студентів дозволяє говорити про створення у таких ВНЗ особливого інтернаціонального освітнього середовища, що справляє особливий виховний та навчальний вплив на особистість, яка навчається. Актуальність дослідження механізмів функціонування та розвитку такого інтернаціонального освітнього середовища детермінована необхідністю підтримки конкурентоспроможності української освіти на світовому рівні, а також необхідністю вивчення впливу такого середовища на сучасну молоду людину, яка отримує вищу освіту. Подолання проблем на шляху до побудови інтернаціонального освітнього у вищих навчальних закладах пов'язане із вирішенням таких наукових та практичних проблем філософії освіти як перетворення освіти на один із вирішальних чинників соціокультурного розвитку людини і суспільства, удосконалення педагогічної діяльності згідно до вимог сьогодення, оптимізації загальних освітніх практик для подолання вузько-спеціалізованої направленості та селективності процесу навчання.

У сучасній філософській та педагогічній літературі можна зустріти багатоманіття поглядів на полікультурний та інтернаціональний характер освітнього середовища вищих навчальних закладів, де навчаються іноземні студенти. Ми схильні розглядати інтернаціональне освітнє середовище як складний соціокультурний феномен, що має безліч духовних та матеріальних вимірів, якісний стан ін-

фраструктури вищого навчального закладу, враховуючи особливу культуру, створену соціальними взаємовідносинами усіх суб'єктів освітнього процесу. Безліч концепцій, поглядів та навіть несформований понятійний апарат дозволяє говорити про незавершеність спроб створення єдиної, закінченої концепції інтернаціонального освітнього середовища, що врахувала б поліпарадигмальний підхід до проблеми та дозволила здійснити безпосередній перехід від ґрунтовних філософсько-теоретичних роздумів до безпосередньо практичних заходів в їх діалектичній єдності. Новизна та методологічне значення викладеного дослідження детермінована поєднанням результатів прикладного соціологічного інструментарію для визначення основних проблем, що стосуються ефективної побудови інтернаціонального освітнього середовища та їх філософської рефлексії. Таким чином, викладені матеріали присвячені визначенню деяких проблем побудови інтернаціонального освітнього середовища та пошуку шляхів їх вирішення.

Ефективна побудова будь-якого освітнього середовища, навіть не інтернаціонального характеру, залежить від багатьох чинників. «Середовище не є напередзаданим і не нав'язується ззовні суб'єкту або групі. Воно виступає продуктом спільного конструювання в рамках актуальної комунікації, і тому його не можна розглядати окремо від тих ситуацій, в яких воно генерується, і тих ефектів, які воно генерує» [5].

Зважаючи на спрямованість нашого дослідження основна проблема функціонування визначеного освітнього середовища схожа із проблемами, що характерні для сучасного суспільства загалом. Це пошук шляхів подолання нетерпимості як недостачі толерантності та лояльності до оточуючих, в тому числі до представників інших культур та національностей.

Поняття толерантності, хоча й ототожнюється більшістю джерел із поняттям терпимості, має більш яскраву активну спрямованість. Толерантність – не пасивне, неприродне підкорення думок, поглядів та дій інших, не покірне терпіння, а активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості в ім'я взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншого культурного, національного, релігійного або соціального середовища.

Активна моральна позиція та психологічна готовність до терпимості – основні компоненти поняття «толерантність» [1, 113].

Деякі теоретичні та практичні дослідження джерел нетерпимості у суспільстві відзначають, що причинами нетолерантності найчастіше стають не відмінності у релігійному світогляді або культурних цінностях, адже цінності та норми майже усіх народів світу мають більше спільного, аніж відмінного. Такими причинами є політичні ігри, поглиблення соціальної дистанції у суспільстві, розповсюдження поглядів про перевагу одних культур над іншими. Не виключенням є і Україна. Безумовно, що така ситуація в суспільстві не могла не вплинути на функціонування та діяльність вищих навчальних закладів, де поряд із українськими студентами навчаються іноземці, завдяки чому у виші створюється особливе інтернаціональне середовище. На жаль, подібне середовище, не зважаючи на безліч переваг не є вільним від проявів нетерпимості та негативних відносин між студентами різних національностей. Це, в свою чергу, призводить не тільки до порушення виховної функції як одної з найголовніших функцій вищої школи, а й до уповільнення соціальної адаптації іноземних студентів, без успішного протікання якої неможливе їх навчання та виховання.

Для подолання негативних наслідків нетолерантності у студентському інтернаціональному середовищі необхідно дізнатися про рівень їх розповсюдженості, що було вирішено зробити через з'ясування різних за ступенем негативності ситуацій, а саме відчуття негативного ставлення до себе через власну національність та виникнення напружених ситуацій із українськими студентами.

В основу даної статті покладено результати соціологічного дослідження, що було проведено нами в 2010 р., в ході якого були отримані дані щодо особливостей проходження соціальної адаптації та вторинної соціалізації іноземних студентів у ВНЗ різних країн. Так, дослідження було проведено у таких країнах як Росія, Білорусія та Україна. Результати дослідження дозволили не тільки отримати інформацію щодо мовної, культурної та побутової складових процесу соціальної адаптації

та порівняти дані різних країн, а й отримати емпіричну інформацію щодо особливостей функціонування інтернаціонального освітнього середовища.

Методом анонімного опитування в Білорусії було опитано 385 студентів-іноземців, в Росії – 152, і в Україні – 164 студенти. Загальна кількість студентів, що взяли участь в опитуванні складає 701 студенти. Специфіка дослідження та важкодосяжність об'єкту дослідження детермінувала використання доступного типу вибірки. В цілому у дослідженні взяли участь представники таких регіонів як Південно-Східна Азія (Китай, Корея, В'єтнам, Монголія), країни Близького Сходу (Туреччина, Сирія, Ліван), країни СНД (Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Україна, Армения, Молдова), країни Африки (Кенія, Камерун, Туніс, Лівія), країни Європи (Франція, Велика Британія, Іспанія, Німеччина, Польща, Греція, Румунія, Сербія, Швеція, Чехія, Італія, Хорватія), країни Прибалтики (Латвія, Естонія), країни Латинської Америки (Аргентина, Куба, Колумбія, Чилі), Індія і Пакистан, США, Канади та Мексики, а також представник інших країн.

Достатньо цікавими є тенденції, що виявились під час дослідження. Так, в Україні серед опитаних іноземних студентів 38,6 % відчували негативне ставлення до себе з боку українських студентів через свою національність. Відповідно 61,4 % опитаних, що взяли участь у опитуванні не відчували такого негативного ставлення. Подальший аналіз показав, що серед тих, хто відчули на собі негативне ставлення через власну національність, навчаючись в Україні, переважну більшість склали представники Туреччини (46,3 %), В'єтнаму (31,5 %) та Китаю (14,8 %).

Достатньо різняться дані, отримані від відповідей на дане запитання, що були отримані в Білорусії та Росії. Так, найкращі результати отримані під час опитування студентів в Росії. Тільки 4,6 % опитаних іноземців, що там навчаються, зазначили, що відчули на собі негативне ставлення через власну національність. В Білорусії відповідний процент склав 44,9 % респондентів.

Проведене дослідження підтвердило, що вирішальну роль у взаєминах студентів різних національностей відіграють відмінності у традиціях та культурі, які, на думку 46 % опитаних в Україні респондентів, і стали причиною виникнення напружених ситуацій між іноземними та українськими студентами.

Другою, найчастіше згадуваною причиною виникнення напружених ситуацій стали побутові проблеми, їх обрали 22,2 % опитаних іноземних студентів.

19 % респондентів причиною виникнення напружених ситуацій вважають мовний бар'єр.

Однакову кількість (14,3 % опитаних) вважають причинами таких ситуацій релігійні відмінності та відмінності у політичних поглядах.

Існування інтернаціонального освітнього середовища передбачає вільне і постійне спілкування студентів різних національностей між собою. Роль спілкування в життєдіяльності людини важко переоцінити. Спілкування – це одна з найважливіших соціальних потреб людини, роль якого не можна звести виключно до обміну інформацією. Це обмін досвідом, трудовими та побутовими навичками, засвоєння соціальних, культурних та моральних цінностей, і що дуже важливо – це обмін емоційними враженнями та почуттями. Все це вкупі сприяє поставанню особистості: засвоєнню норм поведінки, використанню їх у подальшій життєдіяльності. Всі ці переваги спілкування вкупі в інтернаціональному освітньому середовищі сприяють полегшенню процесу соціальної адаптації іноземних студентів до нових навколишніх умов.

Проте, створені умови для сумісного навчання та проживання українських та іноземних студентів ще не означають їх спілкування. Так, 15,6 % іноземних студентів опитаних в Україні, зазначили, що вони взагалі не спілкуються з українськими студентами. Більшість – 46,3 % зазначили, що рідко спілкуються, і лише 38,1 %, що спілкуються часто.

Така ситуація не є втішною, бо спілкування сприяє формуванню пізнавальних інтересів людини, може слугувати поштовхом для її самоосвіти. Крім того, навчання у ВНЗ для молоді людини будь-якої національності – це продовження процесу соціалізації, важливу роль у якому відіграє пізнання інших, оточуючих людей. Карл Маркс зазначав: «Людина спочатку дивиться, як в дзеркало, в іншу людину. Лише ставлячись до людини Павла як до себе подібної, людина Петро починає ставитись до себе як до людини». Таким чином, чим різноманітнішим є спілкування людини, тим краще.

Основними причинами уникання спілкування із українськими студентами є наступні. 30,8 % опитаних вважає, що їм заважає мовний бар'єр. 19,2 % респондентів зазначили, що спеціально уникають контактів зі студентами-українцями.

Щодо мовного бар'єру, то дослідження показало, що в Україні 38,6 % опитаних респондентів спілкуються переважно російською мовою, коли знаходяться в місці свого проживання. З іншого боку, спілкуються виключно рідною мовою у тих же обставинах 14,5 % респондентів. 26,2 % іноземних студентів зазначили, що використовують і українську, і російську, і англійську, і рідну мову в залежності від співбесідника.

У процесі соціальної адаптації «посередниками» між адаптивною ситуацією та характером і специфікою пристосувальної стратегії особистості завжди виступають, з одного боку, ціннісні орієнтації людини, а з іншого – суб'єктивна інтерпретація адаптивної ситуації [4, 24]. В інтерпретативній концепції оцінки успішності соціальної адаптації, на першу чергу, виходить суб'єктивна оцінка індивіда того чи іншого явища. Іншими словами, будь-яка, навіть об'єктивно комфортна для особистості ситуація може бути суб'єктивно оцінена людиною як несприятлива.

Таким чином, узагальнення успішності протікання соціальної адаптації, а отже, і успішності формування та функціонування інтернаціонального освітнього середовища в інтерпретативній концепції можна сформулювати через визначення оцінки загального самопочуття суб'єктів освітнього середовища даного типу.

Самопочуття визначається через поняття задоволеності людиною різними сторонами життя. Можна навіть констатувати існування певної тенденції до ототожнення понять «соціальне самопочуття» та «інтегральна задоволеність життям» [4, 3]. Прихильники цього підходу розглядають соціальне самопочуття як свого роду віддзеркалення способу життя і для повноти його вимірювання намагаються враховувати різні сфери життєдіяльності (наприклад, трудову, побутову, соціально-політичну) [2].

Отже, можна зробити висновок, що самопочуття виступає в якості певного результату рефлексії людиною власного життя, своїх успіхів і невдач [2]. Для нашого дослідження важливість такого показника, як соціальне самопочуття, детермінується тим, що він виступає в якості показника адаптованості, а отже, - успішності функціонування інтернаціонального освітнього середовища.

В нашому дослідженні ми ставили питання про задоволеність власним становищем у суспільстві. Більшість опитаних (33,8 %) не змогли визначитись із задоволеністю власним становищем, вони обрали варіант «Важко сказати, задоволені чи ні»; 44,3 % (сума відповідей «швидше задоволений» та «повністю задоволений») респондентів зазначили, що вони задоволені власним становищем. Відповідно 22 % іноземних студентів незадоволені власним становищем у суспільстві.

Розвинуте інтернаціональне освітнє середовище передбачає як матеріальну, так і духовну складові, що в діалектичній єдності здатні справляти навчальних та виховний вплив на студентів. Не останню роль в його ефективному функціонуванні відіграє забезпечення такого базово необхідного кожній лю-

дині почуття як почуття власної безпеки. Людина просто не може не тільки нормально вчитися, а й взагалі жити, якщо порушується її особиста безпека. На жаль, в сьогоденні умовах поширення таких явищ як ксенофобія, нетерпимість тощо приводить до того, що іноземці часто відчують себе у небезпеці. Тому, вищі навчальні заклади повинні особливу увагу спрямовувати на створення у своїх стінах не тільки творчої атмосфери навчання та виховання, а й просто безпечної атмосфери, що вимагає додаткових зусиль по охороні та забезпеченню правопорядку. В ході дослідження виявилось, що 35,4 % опитаних в Україні іноземних студентів почувають себе у безпеці, перебуваючи на території власного навчального закладу, 36,7 % зазначили, що радше почувають себе у безпеці, 19 % – радше не почувають себе у безпеці, а 8,9 % – взагалі почувають себе у небезпеці.

Функціонування інтернаціонального освітнього середовища неможливе без взаємодії всіх його суб'єктів, яких є дуже багато. Основними серед них, безперечно, є студенти та викладачі, існування одних обумовлене існуванням інших. Викладачі, що працюють із іноземними та вітчизняними студентами повинні бути особливо уважними, і крім уміння доносити знання з предмету, мати неабиякі педагогічні і взагалі людські якості та здібності. На думку 23,9 % опитаних іноземних студентів викладачі їх вищого навчального закладу ставляться до іноземних студентів краще, ніж до українських, 43,4 % респондентів вважають, що викладачі ставляться до усіх студентів однаково, і 15,7 % вважає, що викладачі ставляться до українських студентів краще, ніж до іноземних.

Крім визначених вище імперативів побудови інтернаціонального освітнього середовища, таких як толерантність, створення умов для спілкування, забезпечення безпеки та взаємодія усіх його суб'єктів, важливою є його безпосередня освітня функція, бо основне призначення такого середовища – навчання та виховання – разом поставання людини, і фахівця.

Під час дослідження були з'ясовані такі освітні питання як задоволеність якістю отриманої освіти, визначення ролі освіти, на думку респондентів, та рівня освіти в Україні, а також переваги отримання освіти саме в нашій країні.

Так, 46,5 % опитаних іноземних студентів визначили, що в цілому задоволені якістю отриманої в Україні освіти. 26,4 % не змогли зазначити задоволені вони якістю освіти, чи ні, і 27 % респондентів в цілому виявились не задоволеними якістю освіти, що отримують в Україні.

Цікавими є дані про оцінку ролі освіти в сучасному суспільстві. Так, переважна кількість опитаних вважає, що освіта – це продуктивна сила, двигун прогресу – 39,4 % респондентів. Однакова кількість опитаних 26,3 % розділяють думки про те, що суспільство не може існувати без повноцінної освіти своїх громадян, і погляди на освіту як на інтегруючий фактор всіх сфер життєдіяльності суспільства. Проте 8,1 % опитаних в Україні іноземних студентів відповіли, що існування суспільства можливе і без освіти.

В отриманих оцінках освітнього потенціалу України очима іноземних студентів, що прибули на навчання, були виявлені достатньо суперечливі тенденції. З одного боку, студенти обрали країну для власного навчання, з іншого оцінюючи рівень освіти, їх думки не були достатньо оптимістичними. Так, переважна більшість 31,2% опитаних вважає, що Україна лише за певними напрямками є світовим лідером, у цілому ж дещо відстає. 29,3 % респондентів вважають, що рівень освіти в сучасній Україні істотно відстає від передового рівня світової освіти. І тільки 21 % опитаних вважає, що рівень освіти в цілому відповідає світовому рівню. Такі достатньо низькі оцінки рівня освіти в країні, викликають справедливе запитання: чим тоді керувались майбутні студенти при виборі освіти в Україні. Отримані відповіді свідчать про важливість побудови ефективного інтернаціонального освітнього середовища, бо навіть просто його існування здатне приваблювати молодих людей: 36,8 % (переважна більшість опитаних) при виборі освіти в Україні керувались можливістю спілкування із людьми інших національностей. 33,5 % опитаних прибули до нашої країни через власне прагнення реалізувати свої здібності. 27,7 % респондентів при виборі освіти в Україні керувались умовами навчання та проживання. 20,6 % зазначили, що вибір України обумовлений випадковим збігом обставин. Майже така ж частина респондентів (20 %) прибула до країни керуючись доступною ціною освіти. Вибір 16,1 % іноземних студентів обумовили сімейні зв'язки та традиції. Престижність української освіти як причину обрання нашої країни для навчання зазначили тільки 5,2 % респондентів.

Виявлення значної частини респондентів, які зазначили, що при появі можливості знову обирати місце для власної освіти, вони не обрали б ту країну, де зараз навчаються, поставило важливе завдання з'ясування причини такої висловленої позиції. Зокрема, ми дослідили з якими проблемами найчастіше стикається ця частина респондентів. Отримані результати висвітлили цікаві тенденції, що, безперечно, мають свої пояснення. Якщо досліджувати з якими проблемами найчастіше до-

водиться стикатися іноземним студентам, які не обрали б ту саму країну для навчання, то стає очевидним, що вони більшою мірою ніж ті, що знову обрали б ту саму країну, турбуються проблемами забезпечення власної безпеки. Так, серед тих, хто швидше не обрав би ту саму країну 31,8 % респондентів змушені найчастіше стикатися із проблемою забезпечення власної безпеки. Для порівняння: серед тих, хто повторно швидше і обов'язково обрали б ту саму країну для навчання, цей же відсоток склав 14,3 % та 7,5 % відповідно.

Таким чином, підтверджуються дані про те, що забезпечення власної безпеки – одна з першочергових потреб будь-якої людини, без забезпечення якої людина не може дбати ні про що інше. Іншою значною проблемою, що турбує іноземних студентів, які не вдоволені країною навчання є непорозуміння із викладачами або керівництвом навчального закладу. Серед тих, хто ні в якому разі не обрали б ту ж країну та тих, хто швидше не обрав би ту ж країну, відсоток студентів, що зіткнулись із цією проблемою, складає 25,9 % та 19,3 %. Тоді як серед тих, хто швидше та обов'язково

обрали б ту ж країну, цей відсоток складає 9,2 % та 3,9 % відповідно. Інші ж проблеми (мовні, побутові та матеріальні) в цілому притаманні всім категоріям респондентів.

Таким чином, визначення проблем функціонування інтернаціонального освітнього середовища вимагає подальшого їх вивчення та пошуку шляхів їх подолання. Безперечним напрямком поліпшення інтернаціонального освітнього середовища України є вирішення першочергових матеріально-побутових проблем, що стоять перед сучасними вищими навчальними закладами: це, насамперед, створення безпечного середовища для навчання та проживання представників різних національностей.

Другим перспективним напрямом даної діяльності є, безперечно, повноцінна виховна робота, що передбачає розвиток культури толерантності та терпимості, підвищення інтересу до культурних та соціальних особливостей різних національностей, підкреслення соціального характеру особистості та її життя в мультинаціональному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Комаров В. П., Исаева О. В.* Воспитание толерантности у студентов университета / В. П. Комаров, О. В. Исаева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2003. – № 4. – С. 112-118.
2. *Крупец Я. Н.* Социальное самочувствие как интегральный показатель адаптированности / Я. Н. Крупец // СОЦИС. – 2003. – № 4. – С. 143-144.
3. *Орлова Л. А.* О социальном самочувствии учителей Московской области / Л. А. Орлова // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 88-94.
4. *Ромм М. В.* Социальная адаптация личности как объект философского анализа: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Ромм Марк Валериевич; Томский государственный университет. – Т., 2003. – 28 с.
5. *Университет как культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процессе* / М. А. Гусаковский, Л. А. Яценко, С. В. Костюкевич и др.; Под ред. М. А. Гусаковского. – Мн.: БГУ, 2004. – 279 с. – (Universitas).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012 р.